لە پشت هەر پیاوێکی مەزن ئافرەتێک هەیە

لەگەڵ دەستپێکی سەرهەڵدانی مرۆڤ، ئافرەت لە رێکخستنی خێزان و دروستکردنی پیاوی مەزن رۆڵی گرنگی هەبووە، سەبر و ئارامی و بەخشندەیی ئافرەتیش وایکردووە ژیان بەردەوام بووە، تەنانەت گەورەیی پێگەی ئافرەت لە ناو کۆمەڵگەدا هاوکێشەیەکی دروست کردووە، کە کوڕان تا نەچنە ناو پرۆسەی هاوسەرگیری بە پیاو حیساب ناکرێن، پیاوانی زگورتی و بێ هاوسەریش بەتایبەتی لەکۆمەڵگەی کوردیدا پێگەیەکی لاوازی کۆمەڵایەتییان هەیە. بۆ نموونە: بە هۆی نەریتی کۆمەڵایەتی ئەگەر پیاوێك زگورتی بێت، ئافرەت لەسەردانە خێزانییەکانیش ناتوانێ سەردانی بکات. بەشداربووانی ئەم راپۆرتەی گوڵان زیاتر ئەو پرسە شەن و کەو دەکەن.

گوڵان: کۆمەڵایەتی

نووسەری رووسی سۆخۆملینسکی دەڵێت: «لە پەروەردەکردنی خۆشەویستیدا، ژن رۆڵی سەرەکی دەبینێت، چونکە ژن هەر دایکی منداڵ نییە، پیاویش پەروەردە دەکات»، هەروەها دەڵێت: «ئەوە ژنی ئازا و بەهێز و دڵسۆزە، پیاوی ئازا و بەهێز و دڵسۆز دەخوڵقێنێت و پیاو لە ژنی رۆح دەوڵەمەندەوە، فێر دەبێت، قەدری جوانی بگرێت».

شیرین ئامێدی ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان، سەرەتا باسی ئەوە دەکات کە «بە حوکمی ئەوەی هاوسەرگیری سوننەتی ژیانە و واجبێکی شەرعییە، کوڕان و کچان کە دەگەنە تەمەنی باڵغبوون بیر لەپێکهێنانی ژیانی هاوسەری دەکەنەوە، بۆ ئەوەی لە رێگەی ئەو پرۆسەیەوە بگەنە لوتکەی کامڵبوون بە تەواوی ماناکانیەوە، بەڵام لێرە و لەوێ دەبینین هەندێك لە پیاوان بە تەنیا ژیان بەسەر دەبەن، دیارە ئەوە زیاتر پەیوەندی بە روانگەی خۆیانەوە هەیە کە چۆن لە ژیان دەڕوانن، بەڵام هەندێك هۆکاری دیکەشی هەیە، لەوانە: هۆکاری دەروونی، ئابووری، جەستەیی و...تاد، بەڵام زۆرینەی ئەو پیاوانەش حەز بەو ژیانە تەنیاییە ناکەن، بەدڵنیاییەوە ئەوانیش حەز بەوە دەکەن خێزان و منداڵیان هەبێت، چونکە یەکێك لە پرەنسیپە گرنگەکانی ژیان دروستکردنی ژیانی هاوبەشە، دروستکردنی ئەو ژیانە هاوبەشەش ئارامی و ئاسوودەیی و ئاشتەوایی بەم دوو مرۆڤە دەبەخشێت و خێزانێکی دروست پێکدەهێنن، مرۆڤیش کە نەتوانێ ناو ماڵی خۆی رێك بخات، چۆن دەتوانێ ماڵی دراوسێکەی رێکبخات، چۆن دەتوانێ ئامۆژگاری کەسانی دی بکات؟

شیرین ئامێدی لە درێژەی قسەکانیدا جەختی لەوە کردەوە کە ئافرەت رۆڵی سەرەکیی لە هەموو کایەکانی ژیاندا هەیە، سەبارەت بە ژیانی خۆیشی گوتی: «ئەگەرچی من لە پێگەیاندنی هاوسەرەکەم رۆڵی وام نەبووە، بەپێچەوانەوە ئەو هەموو ئاسانکارییەکی بۆ گەشەکردنی من کردووە، بەڵام ئەوە دەگمەنە و لە ئاستی گشتیدا سەلمێندراوە کە پیاو بە تەنیا کامڵ نییە و هەر پیاوێکی کامڵیش ئافرەتێکی بە توانای لەپشتە».

پرۆفیسۆری یاریدەدەر رێزان ئەحمەد لە کۆلێژی پەروەردە بەشی پەروەردەیی و دەروونی، رایوایە «بەشێوەیەکی گشتی ئەو پیاوانەی کە دەچنە ناو پرۆسەی هاوسەری گۆڕانکاری جۆراوجۆر بەسەر ژیانی رۆژانەیاندا دێت، نموونەی پلەوپایەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و رۆشنبیری، گۆڕانکارییە ئەرێنییەکانی پیاو لە دوای پرۆسەی هاوسەرگیری دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئاستی رۆشنبیری و توانا و لێهاتوویی هاوسەرەکەی، وتەیەکیش هەیە دەڵێت: (لەدوای هەر پیاوێکی مەزن ئافرەتێکی مەزن هەیە)، لەسەرووی هەموو ئەوانەوە بە هاوسەربوون هۆکارێکە بۆ دروستبوونی سەقامگیری دەروونی، ئەوانەی چوونەتە ناو ئەو پرۆسەیە لە رووی دەروونییەوە تا ئاستێك سەقامگیرن، پێچەوانەی ئەوانەی کە نەچوونەتە ناو ئەو پرۆسەیە ئەوان هەمیشە بیر لەوە دەکەنەوە کە چۆن هاوسەرگیری بکەن و کێ بکەنە هاوبەشی ژیانیان، بەڵام پیاوی خاوەن هاوسەر لەم رووەوە باری دەروونی جێگیرە و لەبری ئەوە بیر لە شتی دیکە دەکاتەوە، لەو حاڵەتەدا ئیمتیازات و پێشکەوتنی زیاتر دەبێت، تەنانەت لە رووی کۆمەڵایەتیشەوە زۆر لە پیاوانی بێ هاوسەر جیاوازترن»، گوتیشی: «ئێمە کۆمەڵێك دابونەریتی کۆمەڵایەتیمان هەیە، ئەگەر پیاوێك زگورتی بێت و بە تەنیا بژی، ئافرەت لەسەردانە خێزانییەکانیش ناتوانێ بچێتە ماڵەکەی، تەنانەت ئەگەر ئەو کەسە هاوسەریشی هەبێت، بەڵام هاوسەرەکەی لەماڵ نەبێت، بەهەمان شێوەیە، چونکە کۆمەڵگەکەمان ئەوەی قبوڵ نییە، بۆیە لە هەموو حاڵەتەکاندا کە پیاو دەچێتە ناو پرۆسەی بەهاوسەربوون، سنوورێك بۆ هەڵسوکەوتەکانی خۆی دادەنێت».

رۆژنامەنووس هۆشمەند چەکوانی، سەبارەت بە هەمان پرس دەڵێت: «من هەمیشە گوتوومە (مرۆڤبوون بەر لە رەگەز بوون) واتا با ئێمە مرۆڤەکە ببینین، ئینجا پێوەری نێر و مێ بێنینە سەرخوانی قسەکردن، ئاخر ئەم دووانەیەی پێیان دەگوترێت نێر و مێ، دووانەیێکی تەواو گونجاون بۆ یەکتری و تەواوکاری یەکترین، زۆر بەدڵنیاییەوە یەکێك لە جوانترین نەخشەکانی خودا خوڵقاندنی ئەم دووانەیە. دەشێ لەبەشێك لە بەشەکانی ژیان ئەم دووانە بەبێ یەکتر هەڵبکەن، بەڵام بۆ قۆناغی دوور و درێژ دووربوون لەیەکتری مەحاڵە. بۆیە بەدیدی من هیچ یەکێك لەم دووانە کامڵ و تەواو نابن تا ئەوکاتەی بەیەك نەگەن، ئاخر نە نێر بە تەنیا و نە مێ بە تەنیا ناتوانن وەچەو منداڵ بخەنەوە، ئیدی هەر ئەمەشە وایکردووە کە لەنێو نەتەوەکانی دنیاداو لەسەرتاسەری گەردووندا لەنێو مرۆڤ و تەنانەت بوونەوەرەکانی دیکەشدا فۆرمی جیاجیای پێکەوەژیانی ئەم دووانەیە هەیە»، گوتیشی: «هەردوو رەگەزی نێر و مێ تەواوکاری یەکترن، بەڵام لەهەمان کاتدا ناکرێت رۆڵی ژنێکی ژیر و زانا لە دروستکردنی خێزان و پیاوێکی کامڵ و نەوەیەکی تەندروستدا لەبیر بکرێت. ئاخر هەر ئەو کچ یان ژنەیە کە دەبێتە هاوسەر و دایك و دواتریش یەکەم مامۆستا و ئامۆژگار دەبێت بۆ منداڵەکان».

ئەندازیار ئەمجەد قەرەداغی، لە دەستپێکی قسەکانیدا باسی ئەوە دەکات کە «لە ئێستای کوردستاندا پێوەندی خێزانی و روانینمان بۆ رۆڵی ئافرەتان لە کۆمەڵگەدا چووەتە قۆناغێکی دیکەوە، ئەو بیرە تەسکەی کە جاران بەرامبەر بە ئافرەتان هەبوو، ئێستا زۆر گۆڕاوە، لەو گۆڕانەش خودی ئافرەت رۆڵی هەبووە و توانیویەتی بیسەلمێنێت کە شانبەشانی پیاو دەتوانێ کەسێکی بەرهەمهێن بێت، لەوەش زیاتر هەر ئافرەتە کۆڵەگەی پەیوەندییەکانی نێو خێزانە، وێڕای ئەرك و ماندووبوونەکانی خۆی، بەردەوام سۆز و خۆشەویستییەکی زیاتر بە هاوسەر و سەرجەم ئەندامانی خێزانەکەی دەبەخشێت، من بەشبەحاڵی خۆم لە ژیانی رۆژانەمدا لە هاوسەرەکەم ئەوە بەدی دەکەم، هەرچەندە هاوسەرەکەم وەکو من ماندووە بە راپەڕاندنی کارەکانی لە دەرەوەی ماڵ، بەڵام لە ماڵەوەش توانیویەتی ئەو بۆشاییەی کە لەئەنجامی پاڵەپەستۆی کار و هیلاکی مێشك دروست دەبێت، بە زیادەوە پڕ بکاتەوە، ئەوەش هێزێکی خواییە کە پیاو ناتوانێت ئەنجامی بدات.

راگەیاندنکار و چالاکی بواری ئافرەتان کەتان خادیمی، هێما بۆ ئەوە دەکات کە هەموو بیرمەندان رایانوایە ئافرەت یەکەم دینەمۆی پەروەردەیە، گوتیشی: «ئەمە بەو مانایە نییە کە پیاو بەرپرس نییە، یان تەنها ژن تەنها کاری پەروەردەیە، بەڵکو ئەوە دەگەیەنێت کە ژن لە پرۆسەی پێگەیاندن و پەروەردەی منداڵدا توانا و کاریگەری لە پیاو زۆرترە و

تەنانەت پیاویش پەروەردە دەکات، مامۆستا هەژار موکریانی لەچێشتی مجێوردا بەرامبەر بە سوپاسی بۆ هاوسەرەکەی دەڵێت: خۆزگە لەبری ئەوەی پەیکەر بۆ پیاوە گەورەکان درووست بکرایە، پەیکەر بۆ فرمێسکەکانی ژن و خوشکەکانیان دروست دەکرا، چونکە ئەوە ئەوانن لەپشت سەرکەوتنەکانی پیاوانەوەن، بۆیە هەمیشە دەبێت کۆمەڵگە ڕێز لە گەورەیی ژن بگرێت، ژنیش خۆی ئەم گەورەییەی خۆی بپارێزێت، دیارە بەپێی سەردەم و ڕۆژگارەکان بەرپرسیاریەتییەکەش دەگۆڕدرێت.»

گەنجان لە راگرتنی پێشینەی هاوسەرگیری نیگەرانن

ئامادەبوونی عەقڵی و دەروونی و تەمەنی گونجاو بۆ هاوسەرگیری زیاتر لە پێشینەی هاوسەرگیری بەختەوەری خێزانی مسۆگەر دەکات

پێویستە حکومەت سندووقێکی تایبەت بۆ پێشینەی هاوسەرگیری و خانووبەرە دابین بکات و ساڵانە چاوەڕوانی پەسەندکردنی بودجە نەکات

ئەگەر پێشینەی هاوسەرگیری کوڕان و کچانی قەیرە و بێوەژن دوو بەرامبەر بکرێ، بەشێکی زۆری دیاردەی قەیرەیی و کێشەی بێوەژنان چارەسەر دەکرێ

دواکەوتنی پێشینەی هاوسەرگیری کێشە دروست دەکات

«من فەرمانبەرم و دەرچووی کۆلێژم و تەنیا ٦٠٠ هەزار دینار مووچەکەمە، ئەویش بەشی هیچ ناکات، بەڵام سوپاس بۆخوا بەهەوڵی چەند پەرلەمانتارێك پێشینەی هاوسەرگیری زیادکرا، ئێستا دەتوانین بەو پێشینە شتێك بەشتێك بکەین، بەڵام کێشەکە ئەوەیە هەموو ساڵێك بودجە دوادەکەوێت و پێشینەی هاوسەرگیریش رادەگرن، واتە لە ساڵێکدا تەنیا چەند مانگێك ئەو پێشینەیە دەدرێت». ئەوە قسەی فەرمان محەمەدی تەمەن ٣١ ساڵ بوو. ئەو پێشنیار دەکات «حکومەت سندووقێکی تایبەت بۆ پێشینەی هاوسەرگیری و خانووبەرە دابین بکات و ساڵانە چاوەڕوانی پەسەندکردنی بودجە نەکات».

یەکێك لەو بابەتە گرنگانەی کە هەمیشە کوڕان وکچان لەقۆناغی زانکۆ بگرە پێش زانکۆش باسی لێوە دەکەن، پێکهێنانی ژیانی هاوسەرییە، کە بە بەراورد بە ساڵانی رابردوو ڕێژەکەی بەشێوەیەکی بەرچاو بەرزبۆتەوە، بەڵام هێشتا گەنجان دەیان کۆسپ و تەگەرەیان لەبەردەمە، بەتایبەتی بەهۆی گرانیی زێڕ و کەمیی داهاتیانەوە، بەشێکی زۆریان لەکاتی پێکهێنانی ئەم پرۆسەیە ڕووبەڕووی زۆر گرفت دەبنەوە.

هێرش کاروان سەلیم، قوتابی قۆناغی سێیەمی کۆلێژی ئادابەو وەك خۆی باسیکرد، ئەمساڵ لەگەڵ کچێکی هاوپۆلی خۆی هاوسەرگیری ئەنجامداوە، هێرش زۆر دڵخۆشە بەوەی کە توانیویەتی پرۆسەی هاوسەرگیری لە «تەمەنێکی گونجاو» ئەنجام بدات. بەڵام رایوایە «بڕی پێشینەی هاوسەرگیری زۆر کەمەو بەشی هیچ ناکات»، گوتیشی «گەرچی ئەو پێشینەیە کەمێك کێشەکەمی کەم کردۆتەوەو قەیرانە ئابوورییەکەی بۆم چارەسەر کردووە، خۆم و هاوسەرەکەشم توانیومانە لەدوای دەوامی کۆلێژ لە یەکێك لە کۆمپانیاکانی گواستنەوە و فرۆکەوانی کاربکەین». هێرش بەدەم کارکردنەوە، باسی ئەوەی کرد کە «حکومەت تەنیا شەش مانگ یان هەشت مانگ پێشینەکە خەرجدەکات و دوای ئەوە ڕایدەگرێت».

ئومێد کاکل وەك گەنجێك پێیوایە بەهەوڵ کۆششی ژمارەیەك پەرلەمانتار پێشینەی هاوسەرگیریی لە ملیۆنێکەوە بۆ ٥ ملیۆن دینار زیاد کراوە، بەڵام ئەم بڕە پارەیە سوودی زۆری نییەو دەڵێت «بڕی پێنج ملیۆن بۆ ئێستا شتێکی ئەوتۆی پێ ناکرێت، چونکە ئێستا نرخی زێڕ و شتوومەکی ناوماڵ زۆر بەرزە وەك پێویست ناتوانین کاری خۆمانی پێ جێبەجێبکەین، بۆیە داواکارین پێشینەی هاوسەرگیری بکرێتە ١٥ ملیۆن دینارو هاوشێوەی پێشینەی خانووبەرە بێت، چونکە ئەوە بۆ دەستپێکی ژیانی هاوسەری گەنج زۆر پێویستە و بەشێکی زۆری کێشەکانیان چارەسەر دەکات».

پێویستە پێشینەی هاوسەرگیری کوڕان و کچانی قەیرە دوو بەرامبەر بکرێ

رەشید سلێمان یەکێکە لەو دەیان گەنجەی کە بەو پێنج ملیۆن دیناری پێشینەی هاوسەرگیری توانیویەتی پرۆسەکە ئەنجامبدات، ناوبراو ئەوەشدەخاتەڕوو کە بە هۆی ئەو پێشینەیە رێژەی هاوسەرگیری زیادی کردووە، بەڵام بەشێکی زۆر لەکچانی قەیرە ماونەتەوەو پێویستە خەمێك لەوان بخورێت، بۆیی مەرج نییە بۆ هەموو زەواجێك یەك جۆر پێشینە هەبێت، ئێستا ئەگەر کوڕێك کچێکی ١٨ ساڵان بهێنێت و کچێکی چڵ ساڵان بهێنێت، هەر یەك پێشینە وەردەگرێت، بەڵام ئەگەر پێداچوونەوەی بۆ بکرێت، دەکرێ ئەگەر کوڕێك لەگەڵ کچێکی تەمەن ٣٠ هەتا ٤٠ ساڵان یان بێوەژنێك هاوسەرگیری بکات، پێشینەکەی دوو ئەوەندە بێت، واتە پێشینەی هاوسەرگیری کوڕان و کچانی قەیرە دوو بەرامبەر بکرێ، ئەوە هاندانێکە بۆ کەمتر کردنی قەیرەیی» .

عەقڵ و دەروون و تەمەنی گونجاو بەختەوەری خێزانی مسۆگەر دەکات

توێژەری کۆمەڵایەتی سیڤان کەمال ئاماژە بەوە دەدات کە هەر کەسێك کاتێك هاوسەرگیری دەکات، لە پێش هەموو شتێکدا دەبێت لە لایەنی عەقڵی و دەروونی و تەمەنەوە ئامادەگی وەرگرتنی ژیانی تازەی هەبێت، گوتیشی «ئەوەی گرنگە لەپرۆسەی هاوسەرگیری چۆنێتی ئەوکەسەیە کە دەتوانێت لەگەڵ ئەو پرۆسەیەدا بژی، چونکە لەپاڵ توانا ماددیەکان پێویستە توانای مەعنەویش هەبێت، ئەمە بێجگە لەوەی کە تەمەنی هاوسەرگیری پەیوەندی بە هەلومەرجی جۆراوجۆر وەکو ژیانی شار و گوند، ئاستی رۆشنبیری، کەلتووری بنەماڵەکان هەیە، بەڵام لە زۆربەی وڵاتانی ئاسیادا گەنجان لە نێوان تەمەنی ١٨ تا ٢٥ساڵی خێزان پێکدەهێنن».

ناوبراو ئەوەشدەخاتەڕوو کە پێدانی پێشینەی هاوسەرگیری، کاریگەرییەکی زۆری لەسەر لاوان هەیە و دەبێتە هۆی ئەوەی کە زورتر بچنە نێو ئەم پرۆسەیەوە، گوتیشی: «لەڕاستیدا دیاریکردنی ئەو بڕەپارەیە کاریگەری زۆری لەسەر پڕۆسەی هاوسەرگیری لە هەرێمی کوردستاندا هەبووە، بە تایبەت لە چەند ساڵی ڕابردوودا، بۆیە ئەگەر دیراسەیەك بکەین، ڕەنگە ئەوکات حەقیقەتی ئەو بڕە پارەیەمان لەسەر گەشەپێدانی پڕۆسەی هاوسەرگیری بۆ ڕوون ببێتەوە، بەڵام گرانیی نرخی زێڕ کاریگەرییەکی نێگەتیڤی دیکەی لەسەر لاوان دروستکردووە، چونکە لەگەڵ زیادبوونی داهاتی تاکدا نرخی زێڕیش بەرز دەبێتەوە واتا دەبێت نەخشەیەك هەبێت بۆ ڕاگرتنی باڵانس».

سیڤان کەمال لە درێژەی قسەکانیدا هێما بۆ ئەوە دەکات کە تەمەنی هاوسەرگیری لە زۆربەی وڵاتە پیشەسازییەکان زیادی

گوڵان: کۆمەڵایەتی

گەرچی حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ ئاسانکاری لە پێکهێنانی خێزان بڕی پێشینەی هاوسەرگیری لە یەك ملیۆن بۆ پێنج ملیۆن دینار بەرز کردەوە، بەڵام بەهۆی بڕینی بودجە و مووچە لە لایەن حکومەتی بەغداوە، هەروەها بە هۆی شەڕی داسەپاوی تیرۆریستانەوە کە بارگرانییەکی زۆری دارایی بۆ حکومەت دروست کردووە، پێشینەکان و لە ناویاندا پێشینەی هاوسەرگیری راگیراوە، ئەوەش چەندین کۆسپ و تەگەرە بۆ ئەو گەنجانە دروستدەکات کە بۆ پێکهێنانی ژیانی هاوبەش پشت بە وەرگرتنی پێشینەی هاوسەرگیری دەبەستن.

کردووە، ئەمە سەرڕای ئەوەی کە ئەو وڵاتانەی لە حاڵی گەشەسەندنیشن رووبەڕووی ئەم دیاردەیە بوونەتەوە. وڵاتانی جیهانی سێیەم یاخود وڵاتە تازە پێگەیشتووەکان زیاتر لە هۆکارێکیان هەیە بۆ کەمبوونەوەی پرۆسەی هاوسەرگیری لەوانە: کێشە ئابووری و کەلتوورییەکان لە دەستنیشانکردنی تەمەنی هاوسەرگیریدا دەورێکی کاریگەر دەبین، لە هەندێك وڵاتدا بیروڕا ئایینیەکانیش دەبنە هۆیەکی زۆر گرنگ و چارەنووسساز لەو بوارەدا، ئەمە بێجگە لەوەی کە تەمەنی هاوسەرگیری بە گوێرەی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و دابونەریت و تەنانەت شوێنی جوگرافیایی و ژینگەی کەسەکان دەگۆڕێت».

ئەو توێژەرە جەخت لەوەدەکاتەوە کە پرۆسەی هاوسەرگیری لەکوردستان گۆرانی بەسەردا هاتووە، «ئەگەر بەراوردی بکەین لەگەڵ چەند ساڵێك لەمەوبەر دەبینین بە ڕێژەیەکەی زۆر بەرزبۆتەوە، چونکە داهاتی تاك زیادی کردووەو قەیرانی ئابووریش کەم بۆتەوە،» گوتیشی «بەپێی ئەو ئامار و داتایانەی کە ڕێکخراوە ناحکومییەکان بڵاوی دەکەنەوە، ڕێژەی هاوسەرگیری لەنێو چینی هەژاران زۆر زیاترە بە بەراورد بەچینی دەوڵەمەند و ناوەڕاست، چونکە هاوسەرگیری لەنێوان هەژاران لەسەر بنەمایەکی نەریتییەو کەمترین خەرجی ئابووری دەوێت، بەڵام هاوسەرگیری نێوان دەوڵەمەندەکان پێویستی بە داهاتێکی زۆرەو ئەمە وایکردووە کە هاوسەرگیری لەنێوان چینی هەژاراندا زۆر زیاتربێت».

زیادکردنی پێشینەی هاوسەرگیری نرخی زێڕ بەرز ناکاتەوە

هاشم کەریم پسپۆڕی ئابووری، لە دەستپێکی قسەکانیدا بۆ گوڵان ئاماژەی بەوە کرد، کە زیادکردنی پێشینەی هاوسەرگیری چارەسەری کێشەکان دەکات و نابێتە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی زێڕ، گوتیشی «نرخی زێڕ لە لایەن زێڕنگەرەکان، یان بازرگانەکانی ئاڵتوون، یان حکوومەتی هەرێمەوە دیاری ناکرێت، بەڵکوو بۆرسەی جیهانیی زێڕ ئەوە دیاری دەکات. نرخی زێڕیش بەهۆی ئەو تەوژمە سیاسییە نائارامەی رۆژهەلاتی ناوەڕاستی گرتۆتەوە زۆر ناجێگیربووە».

ئەو ئابووریناسە پێشنیار دەکات گرنگی زیاتر بە هەڵمەتی وشیارکردنەوەی گەنجان بە هەردوو ڕەگەز بۆ کەمکردنەوەی کڕینی زێڕ و ئاهەنگی گێڕانی بەکۆمەڵ و دۆزینەوەی هەلی کار بۆ گەنجان بدرێت، ئەمە بێجگە لەوەی دەتوانرێت وەك وڵاتی ئێران سندوقی خۆشەویستی دروستبکرێت، ئەو سندوقەی تایبەتە بە پێدانی قەرزی زەواج بۆ ئەو گەنجانەی کە هەژارن و دەیانەوێت هاوسەرگیری بکەن، ئەمانە هەمووی هەنگاون و دەتوانرێت وەك رێکاری چارەسەری کێشەکە جێبەجێ بکرێن».

دانانی سندوقێك بۆ وەرگرتنەوەی قەرزەکان ئاسانکاری زیاتر بۆ هاوڵاتیان دەکات

لەلای خۆیەوە دلێر مەحموود بڕیاردەری لیژنەی دارایی و ئابووری لە پەرلەمانی کوردستان، جەختی لەوە کردەوە کە «پەرلەمانی کوردستان هەمیشە هەوڵی بەردەوامی داوە بۆ زیادکردنی پێشنەی هاوسەرگیری و گوتیشی: «ئێمە پێشنیارمان کردووە کە سندوقێك هەبێت بۆ وەرگرتنەوەی قەرزەکان، بۆ ئەوەی سەرجەم پارەکان کە وەردەگیرێتەوە لەو سندوقەدا بن، هەرچەندە ئێستا حیسابێك هەیە کە ئەو پارانەی بۆ دەنێرنەوە، بەڵام ئەگەر بکرێت بە سندوقێك، ئەوکات زیاتر ئاسانکاری بۆ هاووڵاتیان دەکات».

هەڵکشانی ڕێژەی مردن زەنگێکی مەترسیدارە

لێکۆڵینەوە زانستییەکان سەلماندوویانە، کە ژینگەی تەندروست، جۆری خۆراك، وەرزش و خۆشگوزەرانی چانسی تەمەندرێژی و مانەوەی مرۆڤەکان لە ژیاندا زیاتر دەکەن، هەر ئەوانەشە وایکردووە کە لە زۆربەی وڵاتانی دونیادا بایەخێکی زۆر بە تەمەندرێژی مرۆڤ و ساخڵەمییان دەدرێت. بەڵام لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتیدا بە هەرێمی کوردستانیشەوە، جگە لە شەڕ و کوشت و بڕەکان، ڕێژەی مردنی ئاساییش بەرز بووەتەوە. ئەوەتا لە ماوەی شەش مانگی ڕابردوودا تەنیا لە شاری هەولێر(٣١٨٦) کەس بە هۆکاری جیا و لە تەمەنی جیاواز گیانیان لە دەستداوە.

گوڵان: کۆمەڵایەتی

زانایان بۆ تێکڕای تەمەنی مرۆڤ ١٥٠ساڵیان داناوە، بەڵام زۆر بەدەگمەن مرۆڤەکان دەگەنە ئەو تەمەنە، بەشێوەیەکی گشتی کەسە بە تەمەنەکانی جیهان، تەمەنیان لەنێوان ١١٠-١٢٥ ساڵدایە. بەپێی ئاماری ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، ئاستی تێکڕای تەمەن لە هەرێمی کوردستان بۆ خوار ٦٠ ساڵ دابەزیوە، چونکە لە چەند ساڵی ڕابردوودا زۆرترین ڕێژەی مردن لەنێوان تەمەنی (١ تا ٥٥) ساڵی تۆمارکراوە.

بەپێی ئاماری ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، ئاستی تێکڕای تەمەن لە هەرێمی کوردستان بۆ خوار ٦٠ ساڵ دابەزیوە

بەپێی ئاماری پەیمانگەی پزیشکی دادوەری هەرێم، کۆی گشتی ئەو مردووانەی کە لە ساڵی ڕابردوودا - ٢٠١٤ - لە سەرجەم پزیشکە دادوەرییەکانی هەرێمی کوردستاندا تۆمارکراون، ژمارەیان- ٣٢٥٥- هاووڵاتییە و ئەوەش بەرزترین ڕێژەی مردنە کە بەراورد بە ساڵانی ڕابردوو لە ساڵی ٢٠١٤ تۆمار کراوە. کەمترین ڕێژەی مردنیش لە پزیشکی دادوەری شارەزوور تۆمارکراوە و زۆرترین ڕێژەی مردنیش لە پزیشکی دادوەری دهۆك تۆمارکراوە.

لە ئامارەکەی پەیمانگەی پزیشکی دادوەری هەرێمدا خشتەیەکی تایبەت بە ژمارەو هۆکاری مردنی ئافرەتانی دیاری کردووە. بەپێی ئەو خشتەیە لەماوەی پێنج ساڵی ڕابردوودا گۆڕانکاری زۆر بەسەر ژمارە و هۆکاری مردنی ئافرەتاندا هاتووە، بە جۆرێك کە لە پارێزگای هەولێر و سلێمانی مردن بە هۆکاری خنکان زیادی کردووە و لە پارێزگای دهۆکیش کەمی کردووە.

هەر بە پێی ئەو ئامارە تەنیا لە هەولێر ١٣٧ ئافرەت و ٤٠ پیاو بەهۆی سووتانەوە گیانیان لەدەستداوە. هەروەها لە ماوەی پێنج ساڵی ڕابردوودا لەهەر سێ پارێزگاکەی هەرێمی کوردستان (هەولێر، سلێمانی، دهۆك)، سێ هەزار و ٤٩ ئافرەت بە ڕووداوەکانی (سووتان، فیشەك، ڕووداوی هاتووچۆ، خنکان) گیانیان لەدەستداوە.

زۆرترین ژمارەی مردن لەسەر ئاستی کوردستان هی پیاوان بووە و زۆرترین ژمارەی مردن لە دهۆك تۆمارکراوە، کە لە دهۆك ٩٣٥ کەسن. دوای ئەویش هەولێر دێت بە ٩٣٤ کەس، بەڵام سلێمانی بەپلەی سێیەم دێت بە ٨٦٢ کەس.

لە سنووری هەر چوار پارێزگاکەی هەرێمی کوردستان، لەماوەی ساڵی ٢٠١٤ بەهۆی خنکان لەئاودا، ١٣٤ حاڵەتی مردن تۆمارکراوە، کە زۆرینەی لە پارێزگای سلێمانیدا بووە و ٣٧ حاڵەت بووە، دوای ئەویش پارێزگای دهۆك بە ٢٨ حاڵەت، هەولێر بە ٢٧ حاڵەت دێن.

سەبارەت بە خنکان بە پەت، ٥٥ حاڵەت تۆمارکراوە،

لە هەولێر ٢٧، سلێمانی ٢٠، دهۆك ٤، بەمشێوەیە خنكان لە ئاو و خنكان بەپەت پێكەوە لەكوردستان ١٧٩ حاڵەتی لێ تۆماركراوە، كە ٤٥ حاڵەتی ژن بووە و ١٣٥ حاڵەتی پیاو بووە.

لە پارێزگای هەولێر، بەنێر و مێ، زۆرینەیان بەهۆی رووداوی ئۆتۆمبیل گیانیان لەدەستداوە، كە ژمارەیان ٣٤٥ حاڵەت بووە، دوای ئەویش مردن بەهۆی فیشەك دێت، كە ١٨٨ حاڵەتە، بەڵام ١٧٧ حاڵەتی مردن بەهۆی سووتانەوە بووە، كە لەو ژمارەیە ٤٠ حاڵەتیان پیاو بوون.

هەرچی خنكانە لەناو ئاو ٢٧ حاڵەتی پشكنین تۆمار كراوە، كە هەمووی پیاو بوون، بەڵام خنكان لە رێگەی پەتەوە ٢٧ حاڵەت پشكنینی بۆ كراوە، كە ١٣یان ئافرەت بوون. مردنیش بە هۆی كارەباوە ٢٤ حاڵەت پشكنینیان بۆكراوە و تەنیا ٤ حاڵەتیان ئافرەت بوون.

لەلایەكی دیكەوە بەپێی ئاماری فەرمانگەی گشتی تەندروستی هەولێر تەنیا لە شەش مانگی یەكەمی ئەمساڵ ٢٠١٥، لە هەولێر٣١٨٦ كەس مردوون. ژمارەی مردووانی ساڵی ٢٠١٤ی شاری هەولێر ٥٨٧٠ كەس بووە و ژمارەی لە دایكبووانیش ٥٦٩٠٠ منداڵ بووە.

٤٩،٢ ی ئەم رێژەیە بە هۆكاری نادیار واتا رووداو مردوون. ٢٢،٢ بە هۆی نەخۆشییەكانی دڵ و بۆڕییەكانی خوێن بووە. ٩،٩ منداڵی تازە لەدایكبووی تەمەن (١ تا ٣٠) رۆژی بوون. ٢،٨ شێرپەنجە و ١،٣ نەخۆشییەكانی هەوكردن و زیندەوەرە وردبینەكان و ١،٣ كۆئەندامی میزەڕۆ بوون، هەروەها ١،١ نەخۆشییەكانی كۆئەندامی هەناسە و ٠،٢ نەخۆشییەكانی رژێنەكان و میتاپۆلزم و بەرێژەی ٠،١ نەخۆشییەكانی كۆئەندامی هەرس بوون.

لەلایەكی دیكەوە بە گوێرەی ئاماری پۆلیسی هەولێر لە ماوەی نۆ مانگی رابردوودا، ١٥٣ كەس لە شاری هەولێر بە هۆی رووداوەكانی هاتوچۆ گیانیان لە دەستداوە و ٢٨٠ كەسیش كەمئەندام بوون.

پسپۆڕانی تەندروستی و بۆماوەزانی رایدەگەیێنن، پیسبوونی ژینگە و هاوردەكردنی خۆراك و دەرمانی خراپ و كێشەی دەروونی و زۆرخۆری، نەخۆشییە درێژخایەن و كوشندەكان، رێژەی مردنی لە كوردستان بەرەو هەڵكشان بردووە.

هەروەها دەڵێن لە ماوەی چەند ساڵی رابردوودا تێكڕای تەمەنی مرۆڤی هەرێمی كوردستان ١٠ بۆ ١٥ ساڵ دابەزیوە.

د.كەریم جەلال، پسپۆڕی بۆماوەزانی هێما بۆ ئەوە دەكات كە پیسبوونی ژینگە و هاوردەكردنی دەرمان و خۆراكی خراپ، تێكچوونی باری دەروونی خەڵك، كەمی جووڵە و زۆرخۆری، بوونەتە هۆی سەرهەڵدانی دەیان نەخۆشی كوشندە لە هەرێمی كوردستان.

ئەو پزیشكە ئاماژە بەوە دەكات: لەئەنجامی ئەو هۆكارانەی سەرەوە رێژەی رەگە سەربەستەكان free radical لە لەشی مرۆڤ زیادەبێت، ئەو مادە زیانبەخشانەش هێرش دەكەنە سەر ماددەی DNA، بەمەش بازدان Mutation لە خانەكانی لەش روودەدات، هاوسەنگی جینە سەرەكییەكان تێكدەچێ و دەبنە هۆی دروستبوونی نەخۆشییەكانی شێرپەنجە، دڵ، كۆئەندامی هەناسەدان و نەخۆشی دیكە، دواجار بە هۆیانەوە مرۆڤەكان لەتەمەنێكی كورتدا دەمرن.

گوتیشی: «تێكچوونی دەوروبەری تەندروست، بە هۆی زۆری شەڕ و بوونی گرفتی دارایی، رامیاری، كۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، زۆربوونی نەخۆشییەكانی وەك گوشاری خوێن، شەكرە، دڵ، شێرپەنجە، زیادبوونی كێشی لەش، گرنگینەدان بە تەندروستی لەش و پشتگوێخستنی رێنمایی پزیشكی، پیسبوونی ژینگە، كەمی خزمەتگوزاری تەندروستی و پاڵەپەستۆ دەروونییەكان، ئەو هۆكارانەن كە وایانكردووە ساڵ لە دوای ساڵ رێژەی نەخۆشییەكانی دڵ، شەكرە، پاڵەپەستۆی خوێن، شێرپەنجە، جەڵتەی دڵ و مێشك بەرەو هەڵكشان بچن، كە هۆكاری سەرەكی زیادبوونی رێژەی مردنن لە كوردستان. «

كاروان مەجید دزەیی هەڵگری بڕوانامەی دكتۆرا لە دەروونناسی ئاماژە بەوە دەكات: هۆكارەكانی دابەزینی ئاستی تەمەنی مرۆڤ لە كوردستاندا بریتین لە چەند هۆكارێكی جیاواز، لەوانە پیسبوونی ژینگە، هاوردەكردنی دەرمان و خۆراكی خراپ و ماوە بەسەرچوو، تێكچوونی باری دەروونی خەڵك بە شێوەیەكی گشتی، وێڕای گرنگینەدان بە كوالیێتەی هۆكارەكانی ژیان كردن لە سەرووی هەموویانەوە ئۆتۆمبێل، كە پلێتی زۆربەی ئۆتۆمبێلەكان بە دەست دەقۆپێتەوە، لەم نێوەندەشدا هاووڵاتی دەبێتە قوربانی دەستی بازرگانە بێ ویژدانەكان، لە كاتێكدا بازرگانێك نییە لەگەڵ بەرپرسێكی ئەم كوردستانە هاوبەش و شەریك نەبێت».

پیسبوونی ژینگە و هاوردەكردنی دەرمان و خۆراكی خراپ، تێكچوونی باری دەروونی خەڵك، كەمی جووڵە و زۆرخۆری، بوونەتە هۆی سەرهەڵدانی دەیان نەخۆشی كوشندە لە هەرێمی كوردستان

خنكان بەپەت پێكەوە لەكوردستان ١٧٩ حاڵەتی لێ تۆماركراوە، كە ٤٥ حاڵەتی ژن بووە و ١٣٥ حاڵەتی پیاو بووە